

Татјана С. Јовановић¹
 Прва крагујевачка гимназија
 Крагујевац

КУЛТУРАЛНА РЕЛЕВАНТНОСТ: КЊИЖЕВНЕ ИСТОРИЈЕ И ЖЕНСКИ КАНОН У СРПСКОЈ КЊИЖЕВНОСТИ²

Abstract: The paper examines the representation of female authors in the history of Serbian literature and literary tradition. The introduction interprets literary tradition from the gynocritical aspect, by analyzing the following studies: E. Moers, *Literary Women: The Great Writers*; E. Showalter, *A Literature of Their Own: British Women Novelists from Bronte to Lessing* and S. Gilbert S. Gubar, *The Madwoman in the Attic: The Woman Writer and the Nineteenth-Century Literary Imagination*. The central part of the paper analyzes the history of Serbian literature written by Jovan Skerlić, Jovan Deretić and Predrag Palavestra in terms of representation of female authorship. The final part of the article shows that the representation of female authorship is possible and that women's tradition in Serbian literature is uninterrupted. There are two histories of Serbian women's literature presented, the history written by foreigners, as well as the strategies of lists / catalogues that helped the preservation of women's literary interpretive community.

Key words: literary tradition, history, literature, gynocriticism, female authorship lists.

1. Теоријско одређење појма историја књижевности и књижевна традиција

У терминологији Рејмонда Вилијамса хегемонија јесте политички културолошки поредак који тако дубоко прожима друштво да га његово становништво живи као 'здрав разум': традиција се представља као природно лице канона, хијерархија као природни поредак, а оно што је 'природно' остало из прошлости, одређује вредности садашњице и потврђује садашњи поредак. Верзије прошлости производе *предодређени конјингуитет*, а тра-

1 tanjaprof@gmail.com

2 Рад је саставни део докторске дисертације *Конституисање женског канона у српској прози 1990–2010*, одбрањене 2016. године на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу.

диција култивише сопствену неминовност скривањем чињенице да је селективна у одабиру пракси, значења, рода, раса и класа (Williams 1977: 116). Вилијамс истиче да је традиција аспект савремене друштвене и културне организације, увек је у интересу одређене доминације и моћно је делотворна у процесу друштвене и културалне дефиниције и идентификације (Williams 1977: 115).

Постсоцијалистички транзициони период на просторима бивше Југославије обележен је тежњом за формирањем једнонационалних државних заједница. Национална држава, национализам и национални идентитет, као колективне форме организације и идентификације, нису ‘природни’ феномени, већ историјско-културалне формације, у оквиру којих књижевност обавља регулаторну улогу³, захваљујући следећим постулатима: 1. Дела националног канона представљају се као органска целина и метафора су јединствене органске заједнице – нације. 2. Национални модел књижевне историје повезује књижевност са „специфичном „сврхом” или телосом културне легитимности” (Hutcheon, Valdes 2002: 5). 3. Између развоја националне књижевности и саме нације постоји аналогија – обе сазревају „од својих утемељујућих почетака до телоса своје политичке апотеозе” (Plić 2011: 87–89). 4. Представа о континуитету књижевне историје, легитимизује континуитет националне историје.

„Књижевна историја неминовно служи политичким интересима” (Hutcheon, Valdes 2002: 6), а како је „књижевност означитељ националног идентитета”, „лако може бити употребљена у националистичке сврхе” (Hutcheon, Valdes 2002: 14). Национални модел књижевне историје почива на етничкој и језичкој чистоти, искључује маргинализоване групе, уместо интеркултурног дијалога, јача непремостиве границе међу етнокултурама, које симболички обележавају етничку територију (Kazaz 2010: 98). Наративни оквир националне књижевности, и саме нације, представља се као природан и непрекинут развој, „обликован тако да идентификује, превреднује и институционализује корисну прошлост – прошлост која је корисна за будућност, за интервенционистичке, а не за чисто конзервацијске сврхе” (Hutcheon, Valdes

3 „Национална држава је политички концепт који упућује на административни апарат за који се мисли да има суверенитет над специфичним простором или територијом унутар система националне државе. Национални идентитет је форма имагинативне идентификације са симболима и дискурсима националне државе. Тако, нације нису једноставно политичке формације, већ системи културалне репрезентације кроз које се национални идентитет стално репродукује као дискурзивно деловање. Национална држава, као политички апарат и симболичка форма, има временску димензију по томе што политичке структуре трају и мењају се, док симболичке и дискурзивне димензије националног идентитета причају и стварају идеју о пореклу, континуитету и традицији” (Barker 2000:197, nav. Đurić 2007).

2002: 11). Место које књижевне формације и књижевници/књижевнице заузимају у књижевној историји и националном канону, простор који им је додељен и начин на који се интерпретирају, говоре о систему доминантних вредности у друштву. Као потиснути Други, цензурисани аутори/ауторке су конститутивни за национални канон, показују које идеје друштвени организам није у стању да симболизује, о којим темама као изазовима није спреман да дебатује, које гласове и које слике мора као проблематичне по хомогену структуру националног канона да ућутка и избрише. Као конститутивни за канонизацију, откривају се следећи механизми: 1. Историје књижевности, књижевне антологије и књижевне награде, као процедуре канонизације јесу системи репрезентација. 2. Доминантни модели репрезентације представљају истовремено моделе надзирања (Ђурић 2009: 42). 3. Историје књижевности не састоје се само од констатива – израза који нешто тврде и описују стање ствари, те могу бити лажни и истинити. У исказима историје књижевности скривен је и перформатив – исказним тврдњама о предмету истраживања тај предмет се успоставља, конструише (Ђурић 2010: 43). 4. Свака интерпретација је перформативна, јер конструише предмет бављења (McGann, Samuels 1999: 30).

Поставља се питање: Да ли историчари књижевности могу избећи захтев идентитетских политика? Може ли књижевна историја да оспори легитимност постојећих националних идентитетских пројекција? Да ли се могу замислити историјски наративи другачији од оних који теже успостављању „чистог“ језичког, етничког континуитета са прецима? Шта када су почеци трауматични? Који је наративни модел у вези са траумом прикладан за књижевну историју?

2. Гинокритика, историја књижевности и књижевна традиција

Свест о постојању женске књижевне традиције и потреба стварања теоријских модела за њено проучавање налази се у средишту гинокритике, али јасна дефиниција појмова традиција и историја књижевности у гинокритици не постоји (Дојчиновић 1993: 55–92). Пре гинокритичких текстова и феминистичке критике, у есеју *Својивена соба* (*A Room of one's Own*), Вирџинија Вулф образлаже важност идеје женског културног и књижевног наслеђа: жене пишу и мисле кроз своје мајке и не могу очекивати да ће код аутора мушког пола наћи узор за своју реченицу. Добар пример књижевнице која је нашла своју реченицу јесте Џејн Остин. Идеја утицаја повезује се са идејом невидљиве женске традиције за којом се трага (Дојчиновић 2012: 337). Гинокритичарке одбацују идеју о ирационалном женском сензибилитету, који би дела женских аутора повезао у целину. За Елен Мерс не постоји

ништа попут „одређеног женског генија” или „одређене женске сензибилности” (Moers 1985: 63). Илејн Шоуволтер не прихвата теорију о женској имагинацији као сензибилности која се открива у сликама и облицима специфичним за жене, али запажа да, и поред значајних разлика између жена као писаца (класа, раса, националност, историја, подједнако су значајне књижевне одреднице као и род), заједничко искуство у оквиру рода утиче на женско стваралаштво. „Женска култура обликује колективно искуство унутар целине, искуство које повезује списатељице кроз време и простор” (Showalter 2001: 159), зато што је женска имагинација производ деликатних мрежа утицаја, који делују у одређено време, те повезаност списатељица треба доводити у везу са друштвеним условима у којима су стварале. Стварање алтернативне, родом обележене, историје књижевности полази од претпоставке да је историја књижевности, историчност књижевности, па и сама књижевност – фикција (Kolodny, 1985: 151), а књижевни канон модел који је створен, и као такав подложен преиспитивању.

На развој идеје женске традиције у гинеокритици утицале су гинеокритичке студије Елен Мерс, Илејн Шоуволтер, Сандре Гилберт и Сузан Губар. Елен Мерс у студији *Књижевнице* (E. Moers, *Literary Women: The Great Writers*) међу првима анализира књижевност са становишта пола ауторки. Женско заједништво у књижевности резултат је „чињенице женства” (Dojčinović 2007: 167), што жене писце издваја из главног мушког тока, а изражава се кроз форму и жанрове. Свакој значајној женској књижевној појави претходи „женски књижевни модел мање истакнут у њиховој прошлости” (Moers 1976: 23). Свест о постојању „великих списатељки” у прошлости, психолошки охрабрује жене писце и успоставља континуитет у начину на који су читале, коментарисале и стварале под утицајем радова других жена. Елен Мерс у сагледавање (трансисторијске) женске традиције уводи концепт „хероинизма”, а дефинише га као квалитет који су жене писци током времена делиле са женским ликовима које су саме стварале.

У студији *Њихова власитија књижевност* Илејн Шоуволтер (E. Showalter, *A Literature of Their Own: British Women Novelists from Bronte to Lessing*) женску традицију, отелотворену у сензационалистичкој приповедној прози XIX века, схвата као историјски континуитет у писању жена, као активан чинилац тог писања и као субверзивну конспирацију између аутора и публике. Свесна стереотипа којима се сагледава женско ауторство (опседнутост фалусом, ривалством и уништавањем мушкараца уметника), Илејн Шоуволтер женско стваралаштво дефинише као поткултуру, која постоји у оквиру шире књижевне културе, али има властиту књижевну традицију и посебну историју. Да сагледавање разлике и самосвојности женског стваралаштва не би одвело у изолационизам, књижевницама саветује двоструки ангажман – и унутар и изван мушке традиције. Шоуволтер запажа да је

попут свих мањинских књижевности у оквиру већинске, женска књижевност у развоју прошла кроз три фазе (Дојчиновић 1993: 59–67):

1. Женствену (*Feminine*) фазу карактерише имитација преовлађујућих модела доминантне традиције. Списатељице се суочавају са психичким блокадама, страховима од иступа у јавну сферу и изражавања у оквиру књижевне традиције која је, искључиво, мушка, због чега користе мушке псеудониме. Фаза обухвата период 1880–1920. године.

2. Феминистичка (*Feminist*) јесте фаза побуне и траје 1880–1920. Одликује је сестринство, наглашен идеолошки став, револт према доминантним вредностима канона и репресији патријархата. Књижевни канон почиње да се перципира као структура доминације и субординације, где се маргинализује и релативизује свака женска активност која претпоставља естетски изазов.

3. Женска (*Female*) јесте фаза потраге за самоидентитетом и траје од 1920. од када жене писци отворено драматизују теме лудила, хистерије, сексуалних и других слобода, а канон посматрају као дискурзивну стратегију у продукцији и репродукцији полних разлика и њихових комплексних конфигурација са родним и другим облицима моћи. Трага се за одликама женског креативног сензибилитета, надилажењем дотадашњег есенцијалистичког поимања женскости, по коме је „жена” оформљена категорија, конституисана већ произведеним дефиницијама. Исказ антиесенцијалистичког феминизма, да „не постоји ништа изван репрезентације”, отвориће модусе репрезентовања класних, политичких, технолошких и филозофских основа, на којима се појединац симболизује као субјект. Репрезентација жене, посебно женског тела, постаје важно поље феминистичких анализа, као и симболизација жене у односу на доминантно мушки поглед. Питање женског пристајања на додељену улогу отвара важно стратешко место теоријског феминизма – питање идентитета. Важан део у студији Илејн Шоуволтер јесте додатак са подацима о месту, времену рођења и смрти, занимању, занимању оца, брачном стању, броју деце, образовању, првој или најзначајнијој књизи 213 жена писаца из наведеног периода.

Сандра Гилберт и Сузан Губар у студији *Луџа жена на шавану* (Gilbert, Gubar, *Madwoman in the Attic: The Woman Writer and the Nineteenth-Century Literary Imagination*), јединство тема и слика у женском књижевном стваралаштву доводе у везу са „заједничким женским импулсом да се ослободе друштвене књижевне скучености путем радикалног редефинисања себе, уметности и друштва” (Gilbert, Gubar 1984: 15). У поглављу „Зараза у реченици” износе теоријске основе појма женска књижевна традиција. Одвојеност женске поткултуре је благородна. Услед страха од утицаја, писце мушкарце исцрпљује потреба за ревизионизмом. Син многих отаца, данашњи писац се осећа безнадежно старомодним; кћерка премало мајки,

данашња списатељица осећа да помаже стварању традиције која се гради. Наслов поглавља⁴ подсећа на препреке које су пратиле успостављање креативне женске поткултуре. Пошто женска традиција није добијена у наслеђе од једне жене другој, већ од крутих књижевних „отаца” патријархата, она је на више начина клица болести, нелагодности, незадовољства, поремећаја, неповерења, који се шире кроз стил и структуру књижевности жена пре ХХ века. Жене писци ХVIII и ХIX века, писале су у усамљености коју су осећале као болест, у отуђености коју су осећале као лудило, у скривености коју су осећале као парализу, али су иступ у јавну сферу преживеле, што открива изузетну духовну снагу и подрива друштвено опресивне сексуалне стереотипе. Тезу о односу женске књижевности према књижевном канону, као односу покултуре према култури главног тока, Сандра Гилберт и Сузан Губар допуњују запажањем да жене писци, принуђене да се изажавају у њима неподесним и наметнутим формама и жанровима, стварају вишеслојни, палимпсестни текст, испод чије површине смештају дубље, мање прихватљиве слојеве значења.

Истраживање књижевне историје са родом као полазиштем документовало је женску књижевну традицију, промишљена је разлика мушко/женске психодинамике стварања, писма, дневници, аутобиографије, усмене историје, приватна поезија постали су предмет критичког преиспитивања. У процедурама вредновања, стратегије мушке традиције остале су нетакнуте. Женско стваралаштво се хијерархизује на основу мушких критеријума, проглашених за универзалне, те не постоји култура и књижевност на свету у којој књижевни канон није маскулиниран. Да ли је тако у српској књижевној историографији?

3. Историје српске књижевности и женско ауторство

3.1. Да ли Скерлић још увек критикује?

Анализа рецепције женског ауторства у историјама српске књижевности извршена је на корпусу који чине: *Историја нове српске књижевности*, Јована Скерлића (1914), *Историја српске књижевности*, Јована Дере-

4 Наслов поглавља „Infection in the Sentence: The Woman Writer and the Anxiety of Authorship“, у *Madwoman in the Attic: The Woman Writer and the Nineteenth-Century Literary Imagination*, (Gilbert, Gubar: 1984), преузет је из песме: „*Riječ nemarno na papir pala / Oko će da osvježi / Ako savijen u vječnom šavu / Naboran tvorac leži / Rečenica zarazu krije / Može se udahnuti / Očaj I kad si stoljećima / Dalek od malarije.*“ (Dickinson 1988: 259).

тића (1983) и *Историја модерне српске књижевности: златно доба 1892–1918*, Предрага Палавестре (1986).

У историјском прегледу Јована Скерлића женско ауторство је присутно као: а) амбивалентна појава у српској књижевности – јасно је изражена, али је нова и тешко ју је прецизно дефинисати; б) маргинална појава – комплетно женско ауторство сведено је на пет имена; в) појава без уметничког значаја. Скерлић је свестан ограничења које патријархат намеће женама које пишу, због чега су „одгурнуте од живота [...] приморане да живе само својим сентименталним животом” (Кох 2012: 139). Као заједничку карактеристику женског ауторства Скерлић уочава једноличност тонова и мотива, интиман карактер дела, искреност, субјективност, интроспекцију, посезање за исповедним жанровима, што сматра више маном, него адутом. Без амбиција да се теоријски удуби у феномен женског ауторства, понављајући стереотипе о женскости, оличеној у патетици и пренаглашеној субјективности, Скерлић поставља модел који ће се, са малим изменама, до данас понављати, као начин рецепције присуства и вредновања женског ауторства у српској историографији.

У *Историји нове српске књижевности* Јован Скерлић истиче књижевно-историјски значај Милице Стојадиновић Српкиње, прве жене која се огледа у књижевном раду, али оспорава вредност њених песама, јер „нема осећања ни за језик, ни за стил, ни за ритам у стиховима” (Skerlić 1967: 210), у њима има патриотизма, морала и поуке, али „нема поезије”. Проза Јелене Димитријевић представљена је као стваралаштво „без веће оригиналности и јаче снаге, са једноликим предметима, писана доста безличним стилем” (Skerlić 1967: 465). Милица Јанковић добија похвалу због „неусиљене и симпатичне простоте, словенске нежности и самилости, тихе и просте истине срца, духа доброте, нежности и праштања”, што Скерлића подсећа на „нешто српско и домаће сасвим”; њено дело је писано „спонтаним и природним стилем, врло течним и читким, са мером и укусом”, у њему има „занимљивих опажања, оригиналних утисака и разумних и слободних погледа на живот” (Skerlić 1967: 466). Похваљена је и Даница Марковић као до сада најбоља песникиња у српској књижевности, која „узнемиреном, нервозном и болном поезијом” оставља јак утисак (Skerlić 1967: 453). Томе насупротив, у делу Исидоре Секулић злоупотребљена је „експлозија женске искрености у књижевности”, јер се „у литераном егоцентризму отишло одвећ далеко”. Одавши јој признање због „ретке способности за интроспекцију и моралну аутопсију”, Скерлић Исидори Секулић замера „сув интелектуализам, неразумљивост, бизарност, нешто усиљено и књишко” (Skerlić 1967: 466).

Седам деценија касније у *Историји српске књижевности* Јована Деретића, прегледу који захвата шест векова српске књижевности, женско ауторство је присутно са двадесет једним именом, потврдивши статус маргине.

Помињу се: Јефимија, Јелена Балшић, Еустахија Арсић, Јулијана Радивојевић, Милица Стојадиновић Српкиња, Драга Дејановић, Исидора Секулић, Милица Јанковић, Милена Јововић, Јелена Димитријевић, Милка Жичина, Ирена Грицкат, Светлана Велмар Јанковић, Гроздана Олујић, Јара Рибникар, Аница Савић Ребац. Од песникиња поменуте су: Даница Марковић, Мира Алечковић, Десанка Максимовић, Јела Спиридоновић Савић, Мирјана Стефановић. Деретић запажа да је „српска књижевност XX столећа, донела, поред осталог, и пуну афирмацију женског стварања” (Deretić 1996: 328), али и поред неопходне временске дистанце, обимнијег књижевног материјала и разноврснијег теоријског апарата него што су Скерлићу били доступни, Деретић сасвим изоставља податке који поткрепљују постојање и значај женског ауторства. У односу на Скерлића, Деретић је сузио информације о књижевницама, најчешће навео само име, презиме, године живота и смрти, или их је поменуо збирно. Милице Стојадиновић Српкињи посвећено је девет редова текста, Данице Марковић четири реда, без иједног наслова њених књига, Милица Јанковић и Јелена Димитријевић су поменуте са по једном својом књигом (*Исјавести*, 1913. и *Нове*, 1912). Једину вредносну ревизију, у односу на *Историју новије српске књижевности* Јована Скерлића, доживело је дело Исидоре Секулић, која у Деретићевој *Историји српске књижевности*, уз Десанку Максимовић, постаје „најзначајнија списатељица што ју је српска књижевност дала” (Deretić 1996: 543), и чије је дело представљено на пет страна. У односу на Скерлићеву *Историју*, запажамо, да је Деретић указао на традицију женског ауторства у српској књижевности у XIX веку, ограничивши се на штуро набрајање имена Еустахије Арсић, Јулијане Радивојевић, Милице Стојадиновић и Драге Дејановић (која није ушла у Скерлићеву *Историју*), али је одмах по инвентаризацији имена умањен канонски значај њиховог рада, запажањем да од ових књижевница „ниједна није много значила у свом времену” (Deretić 1996: 543).

У историјском прегледу Предрага Палавестре, посвећеном модернизму у српској књижевности (1982–1918), нашло се места за четири књижевнице. Палавестра је потврдио значај дела Исидоре Секулић и показао више интересовања него историчари пре њега за дело Јелене Димитријевић, која је „употпунила малени круг просвећених и модерно васпитаних жена у новој српској књижевности” (Palavestra 1995: 389). Посвећено јој је девет редова текста, поменута су *Писма из Солуна* (1918) и роман *Нове* (1912). Даница Марковић је посвећено тридесет редова текста (половина стране), наведен наслов збирке *Тренуци* (1904) и цитиран један катрен из песме *Финале*. Милице Јанковић је посвећена непуна страница текста, наведен наслов *Исјавести* (1913), али је ревидиран суд о њеном делу – за разлику од Скерлића, који хвали њену прозу, Палавестра запажа да се у прози Ми-

лице Јанковић осећа „млак укус тугованке и мирис девојачког споменара” (Palavestra 1995: 389).

3.2. Ако пишу, зашто се о њима не пише?

Како читати 98 мушких имена и 5 представница женског ауторства у историјском прегледу Јована Скерлића, 452 мушка имена и 21 представницу женског ауторства у историјском прегледу Јована Деретића, 110 мушких имена и 4 представнице женског ауторства у историјском прегледу Предрага Палавестре? Друго издање студије Предрага Палавестре (1995) излази када у Србији постоје два часописа посвећена феминистичкој теорији и велики број научних радова из области родних студија.

Изостављање информација о културној делатности жена у доба модернизма, незаинтересованост и одбијање да се наведени период прочита и из угла феминистичке критике и теорије рода, Магдалена Кох тумачи као зазор да се преиспита сам канон (Кох 2012: 117–119). Вирџинија Вулф запажа да „ремек-дела нису плодови који случајно никну у самоћи; она су производ многих година заједничког размишљања, размишљања целих народа, тако да иза појединачног гласа стоји искуство масе” (Vulf 1995: 75). Ако борба за улазак у књижевни канон подразумева борбу за право на постојање, и борбу за право на препознавање вредности, поставља се питање: да ли може настати ремек-дело у оквиру женског ауторства? Како успоставити осећај припадности и осећај континуитета женске културе и традиције у српској књижевности када, осим дела Исидоре Секулић, ниједна књига поменутих ауторки у наредних сто година није доживела ново издање?⁵ Делимична канонизација Милице Стојадиновић Српкиње и поновно

5 Због интересовања за женско ауторство с краја XX века неке се ствари мењају. Објављен је репринт *Писама из Ниша о харемима*, Јелене Димитријевић (1986), са поговором Слободанке Пековић, а у Нишу се 2003. појавило треће издање ове књиге са предговором Јелене Јовановић. Објављено је двојезично српско-грчко издање *Писама из Солуна*, Јелене Димитријевић (2008). У издању Службеног гласника појавило се друго издање романа *Нове*, Јелене Димитријевић (2012). Објављена је поезија Данице Марковић: *Елетије*, са предговором Милосава Мирковића (1973), *Песме о алхемичком покушају*, са предговором Љилане Ђурђић, (1989) и *Историја једног осећања* (2006). Радмила Гикић Петровић приредила је 2007. *Дневник Анке Обреновић (1836–1838)*, у издању „Дневника” из Новог Сада. Очекују се нова издања прозе Милице Јанковић, чијем делу је посвећен научни скуп, са кога је публикован зборник научних радова *Нова реалност из сопствене собе*, у издању Народне библиотеке „Вук Караџић”, Велико Градиште и Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић”, Београд, 2015. Светлана Томић уредила је 2013. *Валоризација разлика – зборник радова са научној скупу о Драги Гавриловић (1854–1917)*, у издању Алтера, Београд. На Филолошком факултету у Београду организовани су 2016. округли сто-

интересовање за њено дело⁶ оличава важну стратегију књижевног канона. Савладавши стрепњу од ауторства, Милица Стојадиновић јесте претходница која охрабрује, али трагичност њене судбине и промашеност као песникиње, успоставља застрашујућу вредносну парадигму и општи модел женске књижевности: „чини се да песникиња мора буквално да *постане* лудакиња, одигра дијаболичну улогу и лежи мелодраматично мртва на раскршћу традиција и жанра, друштва и уметности” (Дојчиновић 2005: 199), да би ушла у канон.

Стратегије прећуткивања, игнорисања, занемаривања, недовољне обавештености и компромитовања одреднице женско ауторство одредницама „сентиментална књижевност”, или „књижевност која проповеда феминизам”, са застрашујућим конотацијама које та реч у нашем језику има, разорно су деловале на женско ауторство током читавог XX века порукама: а) Истина, Лепота, Креативност, Култура, маскулинизирани су; б) креативни напор жена никада не изнедри изузетност; в) женско ауторство припада „другој књижевности”, различитој и вредносно слабијој у односу на главни ток, г) гетоизацију и маргинализацију женског ауторства жене писци могу избећи одрицањем од квалификације женско ауторство.

3.3. Стратегије инвентара и каталога

Српско женско ауторство очувало је своју историју захваљујући списковима (Дојчиновић 2012: 351). Феномен инвентара, спискова, каталога, библиографија женског ауторства у српској књижевности недовољно је истражен. Као нелинеарни, децентрисани и нехијерархизовани облици представљања женског ауторства, ови документи су извор драгоцених података за исписивање женске историје књижевности: откривају број жена у књижевном животу, средине из којих потичу, професије којима се баве, тематске и жанровске особености женског ауторства, стратегије формирања интерпретативних заједница, рецепцију. Засновани на чињеницама, уз минимум вредносног суда, каталози и инвентари спасавају од заборавља, чиње вид-

лови посвећени делу Јелене Димитријевић и Јелице Беловић Бернациковске. Захваљујући иницијативи Радмиле Гикић Петровић, након више од 120 година, штампана су дела Милице Стојадиновић Српкиње: *У Фрушкој тори (дневник Милице Стојадиновић Српкиње)*, Београд: Просвета, 1985; *Милица-Вук-Мина*, Нови Сад: Књижевна заједница Новог Сада, 1987; *Прејиска Милице Стојадиновић Српкиње са савременицима*, Нови Сад: Књижевна заједница Новог Сада, 1991; *Српкињин крул кредом, песме и проза посвећени Милици Стојадиновић Српкињи*, Нови Сад: Завод за културу Војводине, 2006; *Библиографија радова о Милици Стојадиновић Српкињи*, Нови Сад: Завод за културу Војводине, 2007.

6 <http://neww.huygens.knaw.nl/>

љивим, документују континуирано присуство женског ауторства у српској књижевности, јер свест о трајном постојању значајних претходница, „изгубљених прамајки”, помаже женама да се сете својих „изгубљених моћи” (Gilbert, Gubar 1984: 59). У списковима текстуалност се испоставља као ткање, а појам конструкције знања као мрежа и аутореклесија. Растаче се тканина наслеђених текстуалних форми и преобликује у нове форме, гостољубиве према историјским животима жена.

Први списак жена које су нешто написале и објавиле налазимо у издању календара *Српкиња* за 1897. (објављен 1896). Други списак излази 1913. године у алманаху *Српкиња: њезин животој и рад, њезин културни развијанк и њезина народна умјешност до данас* Дојчиновић 212: 351), у историјски неповољним околностима (Балкански ратови, почетак Првог светског рата), када национална питања потискују сва остала. Алманах доноси портрете више од педесет жена, учитељица, добротворки, културних радница, које се баве писањем, и разврстава их по нехијерархијском принципу, према сегментима рада: сараднице књижевних друштава, уреднице, песникиње, учитељице. У уводнику алманаха под насловом „Жене и књижевност”, који није потписан, али се претпоставља да га је писала уредница Јелица Беловић Бернациковска (Аноним 1913: 15–22), теоријски се разматрају разлози одсуства жена из књижевности. Наглашава се да није довољно радити, већ је неопходно да женски културни рад наиђе на уважавање, добије признање, и то у виду адекватне новчане награде. Међусобна изолованост и неинтегрисаност жена писаца, условљава њихову недовољну афирмисаност (Дојчиновић 2012: 185). Иако су 1911. извојевале једну од највећих битака за продор у јавни простор – право да буду и званично уреднице часописа, жене у Србији немају места за окупљање, нити часопис који би у целини водиле. Зато њихови креативни напори изгледају као појединачне, случајне и ефемерне појаве. Аутор(ка) уводника асертивно указује да је стварање интерпретативне заједнице и реконструисање женске књижевне традиције неопходно за разумевање ове врсте стваралаштва. После уводног текста, представљено је дело Јелене Димитријевић, Исидоре Секулић и Данице Марковић (Дојчиновић 2005: 187–200).

Библиографија књија женских писаца штићених у Војводини, Србији, Јужној Србији и Црној Гори до свршетка године 1935, за коју је грађу прикупила Надежда Петровић, библиотекарка Народне библиотеке у Београду, објављена је 1936. године. У „Уводу” срећемо запажање да су библиографије од прворазредне важности за научно представљање културног рада у одређеном периоду, да су основ будућих истраживања, али су у нас права реткост. *Библиографија књија* бележи монографске публикације (књиге) и периодичне публикације, које су објављене и имају женски потпис. Подељена је на три дела: први део доноси оригиналне радове са индексом имена пре-

водилица, уредника и издавача, а дела једне ауторке сложена су хронолошки, други део наводи преводе, у трећој групи су дела и збирке, часописи и новине, алманаси и календари, споменице, извештаји, каталози које су приредиле и уредиле жене. Основни критеријум у изради био је пол ауторке, отуд тематска шароликост: налазимо податке о најразноврснијим публикацијама у чијем су настајању учествовале жене – од од школских уџбеника, преко књига из медицине, до филозофских расправа и романа.

Исте године, као подухват Удружења универзитетски образованих жена (основаног 1927. ради заштите професионалног интереса жена, професионалног напретка и борбе за бољу позицију у грађанском праву), објављена је *Библиографија књија женских писаца у Југославији*, у саставу које се, поред *Библиографије* коју је израдила Надежда Петровић, нашла *Bibliografija del slovenskih pisateljic do konca 1935*, коју је саставила Злата Пирнат, и *Bibliografija knjiga ženskih pisaca štampanih u Hrvatskoj, Slavoniji, Dalmaciji, Bosni i Hercegovini do svršetka godine 1935*, коју су израдиле Бранка Диздаревић и Јелка Мишић Јамбришак. На приредби напредних жена из Новог Сада, на новосадском Народном универзитету 5. 2. 1941, Властоје Д. Алексијевић изложио је предавање са насловом „Наша жена у књижевном стварању” (*ProFemina* 1994/95: 164–181). Као пројекат Центра за женске студије из Београда Биљана Дојчиновић саставила је *Одабрану библиографију радова из феминистичке теорије/женских студија од 1974–1996*.

Спискови, пописи и инвентари нису канонизујући. Утицај на канон могуће је као резултат колективног рада, историјског истраживања и интерпретација које указују на занемарене књижевне појаве и доносе нов начин њиховог читања. Поред све богатије књижевнокритичарске продукције, на канон и канонизацију у 21. веку утицај врши и дигитализација. Библиографије и спискови постају базе, а њихова отвореност и капацитет за обраду великог броја података унапред имплицирају недовршеност и нехијерархичност, подривајући концепт хомогене и целовите историје књижевности.

3.4. Није то (толико тешко да би било) немогуће

Постоје две целовите историје женског ауторста у српској књижевности. Ниједна није настала на српском језику. Прву, са насловом *Voices in the Shadow* (*Гласови у сеници*), написала је Силија Хоксворт, преводитељка и професорка српских и хрватских студија на Универзитету у Лондону и објавила 2000. године у издању Централноевропског универзитета у Будимпешти, као прву gender књигу овог издавача, на енглеском језику. Другу књигу *...када сазремо као култура... Стваралаштво српских списатељица на почетку XX века (канон – жанр – род)* написала је пољска слависткиња

Магдалена Кох и објавила на пољском језику, 2007. Књига је преведена на српски језик 2012.

Књига *Гласови у сенци* Силије Хоксворт, представља историјски преглед женског ауторства у Србији, Босни и Херцеговини, од средњег века до 1991. године. Садржи дванаест целина: поред увода, закључка, библиографије и индекса, постоји осам средишњих поглавља, распоређених хронолошки. У одељцима, који су насловљени именима књижевница, подробно се описују животне околности под којима су књижевнице радиле, представља њихово дело, тумачи рецепција дела у времену у коме је настало и прилажу расположиве фотографије. Од традиције коју успоставља лирска народна поезија и народне певачице, преко дела: Јелене Анжујске, Марије Палеолог, кнегиње Милице, Јефимије, Марије Ангелине Палеологине, Јелене Балшић, дошло се до новог доба и Еустахије Арсић, Јулијане Радивојевић, Мине Караџић, Анке Обреновић, Милице Стојадиновић, Драге Дејановић. Период до Великог рата, обележен наглом еманципацијом, женском културном делатношћу и издаваштвом, представљен је кроз часописе, алманахе и дело Јелене Димитријевић, Милице Јанковић и Данице Марковић. Период модернизације, тј. период између два рата, представљен је кроз рад: Ксеније Атанасијевић, Анице Савић Ребац, Јелене Спиридоновић Савић, Исидоре Секулић, Јулке Хлапец Борђевић, Милке Жицине. После описа судбине жена у Другом светском рату и промена које су после рата наступиле, представљено је дело: Десанке Максимовић, Мире Алечковић, Фриде Филиповић, Јаре Рибникар, Светлане Велмар Јанковић, Гроздане Олујић, Биљане Јовановић, Милице Мићић Димовске, Виде Огњеновић, Јудите Шалго, Олге Остојић Белча, Радмиле Лазић, Даринке Јеврић, Љубице Арсић, Гордане Стошић, Гордане Ђирјанић, Јасмине Тешановић, Весне Јанковић, Хане Далипи. Књига се појавила после распада СФРЈ и представља као потиснуту историју књижевности на српскохрватском језику са целокупне југословенске територије. Њен статус непреведене књиге све до овог тренутка упућује на статус женске књижевности у српској култури – друга, на другом, другачијем језику. Због недостатка јасног феминистичког теоријског оквира, недовољне заострености у погледу феминистичке аргументације, и принципа центар-периферија, где је прави центар за феминистичка истраживања Србија, а иностране славистике се третирају као периферија, на књигу се не позива довољно у феминистичким круговима око часописа *Женске студије* и *ProFemina* (Дојџиновић 2012: 334).

Студија Магдалене Кох *...када сазремо као култура... Стваралаштво српских списатељица на почетку XX века (канон – жанр – род)* садржи увод и четири поглавља. У првом поглављу, насловљеном „Ка традицији”, реконструисе се српско женско ауторство од средњег века до краја XIX века (од Јефимије до Милице Стојадиновић). У поглављу се разматра и фемини-

стички критички дискурс од алманаха *Српкиња* до часописа *ProFemina*. У другом поглављу, „Књижевни канон”, истражује се однос српске историје књижевности XX века према женском ауторству, анализом радова Јована Скерлића, Јована Деретића и Предрага Палавестре. У трећем поглављу, „Жанр”, истражује се повезаност женског модернистичког писања и интимистичких књижевних жанрова: дневника, писама, исповести и лирске аутобиографије, где Магдалена Кох уочава „генеолошки пакт” у чињеници да су књижевнице „у великој мери у својим делима одустале од непосредног учешћа у јавно-националном дискурсу и почеле више да наглашавају приватни, интимистички дискурс, чинећи га доминантним у властитом стваралаштву” (Кох 2012: 113). Поменута „стратегија женског писања се показала продуктивнија и успешнија него стратегија мимикрије, тј. опонашања и понављања модела мушког писања” (Кох 2012: 113) јер је поједине српске модернистиње Јован Скерлић укључио у књижевни канон. У четвртном поглављу, „Род” истражују се наративни обрти, као пример родне трансгресије у *Носталгији* Исидоре Секулић, *Малом срцу* Милице Јанковић и приповеци *Американка* Јелене Димитријевић. Кох показује невезаност биолошког пола са родом наратора, подривајући стереотипе о сентименталности женског ауторства. У наведеним делима наративни глас је мушки, а приповедање се одвија у првом лицу једнине мушког рода, чиме се успостављају нове концепције конструисања књижевног субјекта, по много чему субверзивне у односу на целину културе. Наведени поступак Магдалена Кох повезује у методолошку тријаду канон-жанр-род. Различитост женског ауторства показује на примеру четири списатељице: Јелене Димитријевић, Исидоре Секулић, Милице Јанковић и Данице Марковић, које су избрисане са мапе српске књижевности, да би на таласу феминистичке теорије деведесетих доживеле ново читање.

3.5. Ко ме је и зашто нелагодно?

Може ли група одредити себе без повлачења граница? Да би утврдила идентитет, група мора бити инклузивна (тако се заједница формира), али и ексклузивна (чиме се заједница разликује од других група). Да ли је могућа историја књижевности у којој неће бити „маргинализације, нити гетоизације према категорији рода, већ ће бити спроведена нова контекстуализација наслеђа српских списатељица у оквиру главног тока историје ове књижевности, уз уважавање родног дискурса” (Кох 2012: 123)? Ако је конципирана као историја друге и другачије књижевности, ако се женско појављује као подређени, скрајнути, друштвени статус аутора, да ли је уопште могућа историја женског ауторства, које је у свом аутентичном теоријском значењу

– јасно антисторијско? У чему је немогућност/нелагодност стварања заокружене књижевне историје српског женског ауторства?

Трагање за женским књижевним традицијама у свету експанзију доживљава седамдесетих година XX века, те данас велики број књижевности има студије о сопственим другим историјама књижевности. Пројекат реконструкције европске мреже женске књижевности започет је у Холандији у оквиру програма COST, као акција IS0901. Резултирао је европском базом података *Women Writers in History*.⁷ По узору на поменути пројекат настало је *Књиженство, теорија и историја женске књижевности на српском језику до 1915*.⁸ (електронски часопис и база података), које успоставља темеље женске дигиталне хуманистике. Пре тога, од средине деведесетих година XX века у српској култури бележимо промене у рецепцији женског ауторства, но критички текстови који не експлицирају феминистички приступ као теоријски оквир, не могу се звати гинокритичким. Значајна су истраживања Славице Гароња Радованац,⁹ Слободанке Пековић,¹ Радмиле Гикић,¹² Јасмине Ахметагић,¹⁰ Светлане Томић.¹¹ Заокружен и целовит нацрт женске традиције, међусобних односа и веза књижевница које су писале на српском језику, не постоји.

Настале у процесу укључивања, искључивања, класификације, умрежавања, хијерархизације, српске историје књижевности потврђују не/видљиво присуство модалитета моћи преко којих конструишемо прихватљива

- 7 Пројекат *Књиженство, теорија и историја женске књижевности на српском језику до 1915*. настаје са циљем да реконструише историју женске књижевности на српском језику и да теоретизује њене специфичности. Дигитална база доноси податке о стваралаштву 130 српских књижевница од средњег века до средине XX века и доступна је на <http://knjizenstvo.etf.bg.ac.rs/sr>. Часопис је доступан преко: <http://www.knjizenstvo.rs/>
- 8 Garonja Radovanac 2010: *Žena u srpskoj književnosti*, Novi Sad: Dnevnik; Garonja Radovanac 2016: *Vrt tajni, srpske ženske pripovetke do 1950. godine*, Vukotić Media: Beograd.
- 9 Slobodanka Peković 1986: Jelena Dimitrijević, *Pisma iz Niša o haremina*, Narodna biblioteka Srbije, Beograd, Gornji Milanovac: Dečje novine; Peković 2014: *Knjiga o Njegošu* Isidore Sekulić u Antologijskoj ediciji *Deset vekova srpske književnosti*, knjiga 113, Novi Sad: Matica srpska; Peković 2009: *Isidorini oslonci*, Novi Sad: Akademska knjiga; Peković 2015: *Časopisi po meri dostojanstvenog ženskinja*, Institut za književnost i umetnost, Novi Sad: Matica srpska.
- 10 Radmila Gikić Petrović 2007: *Likovi u dnevniku Anke Obrenović*, Novi Sad: Dnevnik;
- 11 Jasmina Ahmetagić 2007: „Vrlinska bića Drage Gavrilović“, predgovor knjizi *Izabrana proza*, Draga Gavrilović, Beograd: Konras, Beograd.
- 12 Svetlana Tomić 2014: *Realizam i stvarnost – nova tumačenja proze srpskog realizma iz rodne perspektive*, Alfa univerzitet, Beograd; Fakultet za strane jezike; Tomić 2013: *Valorizacija razlike – zbornik radova sa naučnog skupa o Dragi Gavrilović (1854–1917)*, Beograd, KIZ Altera.

значења. Креирајући специфична поља видљивости, историје књижевности омогућују разумевање процеса конструисања наративних идентитета, али и деловања тих процеса при конституисању социјалног, културалног идентитета. Редукционизам наведених историја књижевности и њихова (вештачка) хомогеност, чита се из онога што је изван поља видљивости, а што диктира принципе постојања и препознатљивости. Памћење није могуће изван културног оквира којима се живи људи служе у једном друштву, због чега репрезентована присутност/одсутност, има митско утемељење. Ако се сложимо са Бартом да је мит *јовор* који се чита одмах, прва је асоцијација и први утисак о репрезентованом, јер му претходи систем који омогућује интерпелацију, контекст који омогућује способност *дозивања*, (Bart 1979: 248–251), тада анализа српских историја књижевности упућује на следеће митологеме као конститутивне:

1. О свакој епохи српске књижевности сведочи једна књижевна историја. Суспендовање полемичких тонова конституише књижевне историје као неупитне.
2. Историје српске књижевности имају хомогенизујућу улогу – књижевна дела се представљају као делови органске целине, која има континуитет.
3. Књижевне историје легитимизују континуитет националне историје.
4. Историје српске књижевности европски су устројене на естетичким идеалима универзалне књижевне вредности.
5. Историје српске књижевности представљају се као идеолошки неутралне и наткласне. Њихова политичка оријентисаност и функционалност скрива реалне услове свог политичког настанка и експлицира политичко као универзалну естетску претпоставку општељудског.
6. Историје српске књижевности похрањују „ликове” великих мајстора, без поетичких и идеолошких критеријума извођења и конструисања „лика” великог мајстора.
7. У родном смислу историје српске књижевности су мушке. Стваралац је белац, Србин, мушкарац-вitez, а објављује их патријархални надродни мушки глас.
8. Историје српске књижевности промовишу српску књижевну сцену са једним центром: београдска књижевна сцена је надређена, остале књижевне сцене постоје кроз канонску верификацију хегемонског културног центра.
9. Историје српске књижевности не бележе релативизацију и нестабилност односа између високе и популарне књижевности, у свету у коме је дошло до преласка са књижевног стварања на књижевну производњу.
10. Историје српске књижевности књижевно дело просућују по критеријумима високе културе, изостављајући паралелне, али неусаглашене,

критеријуме популарности, естетизма, рода, класе, генерацијске припадности, етничких канона, политичких конфронтација, глобализма, антиглобализма, неолиберализма, транскултуралности (Šuvaković 2010: 111–122).

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ – REFERENCE LIST

- Anonim, „Žene i književnost”, *Srpkinja: njezin život i rad, njezin kulturni razvitak i njezina narodna umjetnost do danas*, Pijuković i drug, Sarajevo, 1913, str. 15–22.
- Bart 1979: R. Bart, *Književnost, mitologija, semiologija*, Beograd: Nolit.
- Barker 2000: C. Barker, *Cultural Studies – Theory and Practice*, London: Sage Publications, New Delhi: Thousand Oaks.
- Deretić 1996: J. Deretić, *Istorija srpske književnosti*, Beograd: Nolit, Beograd.
- Dikinson 1988: E. Dickinson, *Poezija*, Sarajevo: Svjetlost. Prevod Jasna Leninger i Marko Vešović.
- Dojčinović 1993: B. Dojčinović, *Ginokritika, Rod i proučavanje književnosti*, Beograd: Književno društvo „Sveti Sava”.
- Dojčinović 1996: B. Dojčinović, „Odabrana bibliografija radova iz feminističke teorije/ženskih studija 1974–1996”, *Ženske studije* (posebno izdanje), Beograd: Centar za ženske studije.
- Dojčinović 2000: B. Dojčinović, „O ženama i književnosti na početku veka”, *Ženske studije*, broj 11-12. Beograd: Centar za ženske studije. <http://zenskestudie.edu.rs/izdavastvo/elektronska-izdanja/casopis-zenske-studije/zenske-studije-br-11-12/185-o-zenama-i-književnosti-na-pocetku-veka>, 12. 1. 2015.
- Dojčinović Nešić 2005: B. Dojčinović Nešić, „Moje ime je nemogućnost”: razmišljanja od drugoj književnoj istoriji”, u Marina Blagojević, *Mapiranje mizoginije u Srbiji: diskursi i prakse (II tom)*, AŽIN, Beograd, str. 187–200.
- Dojčinović Nešić 2007: B. Dojčinović Nešić, „Pojam roda i istorija književnosti”, *Teorijsko-istorijski pregled komparativističke terminologije kod Srba*, ogleдна sveska br. 2, B. Stojanović Pantović (ur), Beograd: Književno društvo „Sveti Sava”, str. 165–180.
- Dojčinović 2012: B. Dojčinović, „Dok sazrevamo kao kultura”, pogovor knjizi Magdalene Koh, *...kada sazremo kao kultura... Stvaralaštvo srpskih spisateljica na početku XX veka (kanon – žanr – rod)*, Beograd: Srpski književni glasnik.
- Dojčinović 2013: B. Dojčinović, „Živimo li mi samo u sadašnjosti? O pokušaju stvaranja ženske kulturne zajednice u radu Jelice Belović Bernadžikovske”, *Knjiženstvo, časopis za studije književnosti, roda i kulture*, broj 3, 2013, dostupno preko <http://www.knjizenstvo.rs/magazine.php?text=16> [10.06.2015]
- Dojčinović 2016: B. Dojčinović, „Prihvatanje razlika: Feministička kritika u Srbiji u postsocijalističkom periodu”, rad izložen na Konferenciji *Plivanje mimo struje: Diskursi ženskog autorstva u postjugoslovenskom kontekstu* (Schwimmen gegen den Strom: Diskurse weiblichen Autorschaft im postjugoslawischen Kontext), Halle 26–29. 11, Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg, Philosophische Fakultät II, Seminar für Slavistik.
- Bibliografija knjiga ženskih pisaca štampanih u Vojvodini, Srbiji, Južnoj Srbiji, i Crnoj Gori do svršetka godine 1935*, građu prikupila Nadežda Petrović, Državna štamparija Kraljevine Jugoslavije, Beograd, 1936;

- Bibliografija knjiga ženskih pisaca u Jugoslaviji/Bibliographie des livres des femmes auteurs en Yougoslavie* / redigée et éditée par l'Association des femmes diplômées des universités en Yougoslavie, Udruženje univerzitetski obrazovanih žena u Jugoslaviji, Beograd, Ljubljana, Zagreb, 1936.
- Djurić 2007: D. Djurić, „Izazovne prakse pisanja posle 2000. godine u Srbiji”, *Zeničke sveske*, broj 5-7. http://www.zesveske.ba/05_07/0507_4_3.htm, 13. 1. 2014.
- Đurić 2009: D. Đurić, *Poezija, teorija, rod – moderne i postmoderne američke pesnikinje*, Beograd: Orion art.
- Djurić 2010: D. Djurić, „Transformacije studija književnosti na prelazu iz 20. u 21. vek”, *Polja*, godina LV, broj 461, januar-februar 2010, str. 40-45. <http://polja.rs/polja461/index461.htm>, 13. 1. 2014.
- Kazaz 2010: E. Kazaz, „Tranzicijska etnokulturna pustinja”, *Sarajevske sveske*, broj 27/28, str. 83–102.
- Gilbert, Gubar 1984: S. Gilbert, S. Gubar, *The Madwoman in the Attic, The Woman Writer and the Nineteenth-Century Literary Imagination*, New Haven and London: Yale University Press.
- Ilić 2011: D. Ilić, *Tranziciona pravda i tumačenje književnosti: srpski primer*, Beograd: Fabrika knjiga.
- Kolodny 1985: A. Kolodny, „Dancing Through the Minefield”, in E. Showalter, *The New Feminist Criticism*, New York: Pantheon Books, pp. 144–167.
- Koh 2012: M. Koh, *...kada sazremo kao kultura...Stvaralaštvo srpskih spisateljica na početku XX veka (kanon – žanr – rod)*, Beograd: Srpski književni glasnik. [orig] 2007: *...kiedy dojrzemy jako kultura...Twórczość pisarek serbskich na pocztku XX wieku (kanon – genre – gender)*. Wroc aw: Wydawnictwo Uniwersytetu Wroc awskiego.
- McGann, Samuels 1999: J. McGann, L. Samuels, „Deformance and Interpretation”, *New Literary History*, 30. No. 01. "Poetry & Poetics" (Winter), pp. 25–56. <http://www2.iath.virginia.edu/jjm2f/old/deform.html>, 12. 3. 2015.
- Moers 1976: E. Moers, *Literary Women: The Great Writers*, Garden City, NY Doubleday.
- Moers 1985: E. Moers, *Literary Women: The Great Writers*, New York: Oxford University Press.
- Hawkesworth 2000: C. Hawkesworth, *Voices in the Shadow, Women and Verbal Art in Serbia and Bosnia*, Budapest: Central European University Press.
- Hutcheon, Valdes 2002: L. Hutcheon, M. J. Valdes (ur.), *Rethinking Literary History. A Dialogue on Theory*, New York: Oxford University Press.
- Palavestra 1986: P. Palavestra, *Istorija moderne srpske književnosti: zlatno doba 1892–1918*, Beograd: Srpska književna zadruga, Kolo: knj. 524.
- Skerlić 1967: J. Skerlić, *Istorija nove srpske književnosti*, Beograd: Prosveta.
- Srpkinja 1913: *Srpkinja njezin život i rad, njezin kulturni razvitak i njezina narodna umjetnost do danas*, uredile srpske sknjiževnice, naklada: Dobrotvorne zadruge Srpkinja u Irigu, Sarajevo: Stamparija Pijuković i drug.
- Showalter 1977: E. Showalter, *A Literature of Their Own: British Women Novelists from Bronte to Lessing*, Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Šouvolter 2001: I. Šouvolter, „Žensko stvaralaštvo i ženska kultura”, *ProFemina*, broj 25-26, proleće-letno, Beograd.
- Šuvaković 2010: M. Šuvaković, „Mnogostruka lica kanona: kanon ili kanoni (mnoštvo pitanja sa odgovorima)”, *Sarajevske sveske*, broj 8/9, 2010, str. 111–122.

Williams 1977: R. Williams, *Marxism and Literature*, Oxford: Oxford University Press.

Vulf 1995: V. Vulf, *Sopstvena soba*, Beograd: Plavi jahač, Beograd. Prevele Slavica Stojanović i Smiljka Bogunović. [orig] Virginia Woolf, *A Room of one's Own*, London: Hogarth Press, 1929.

Tatjana S. Jovanović

**CULTURAL RELEVANCE:
LITERARY HISTORY AND WOMEN'S CANON IN SERBIAN LITERATURE**

Summary

In order to problematize canon through gender, the paper analyzes the history of Serbian literature and documents the strategy of inclusion and exclusion, neglecting, bypassing and ignoring female authors. The analysis of two Serbian histories, women's literature that was written by foreigners and analysis of catalogs, of lists and inventories, represents a significant contribution to the more comprehensive interpretation of repressed cultural, theoretical and historical representations of female authors in the history of Serbian literature. The paper suggests rethinking of the relationship between ideology and literature, more precisely of the literary value as the structure whose constituent is ideology.

Key words: literary tradition, history, literature, gynocriticism, female authorship lists.

Рад примљен: 4. 4. 2017.
Рад прихваћен: 11. 4. 2017.